
Prof. dr Miodrag N. SIMOVIĆ¹

**Krivična djela terorizma u krivičnom
zakonodavstvu Brčko distrikta Bosne i
Hercegovine**

**Criminal Acts of Terrorism in Criminal
Legislation of Bosnia-Herzegovina's Brčko
District**

Sažetak

Problematiku krivičnopravne zaštite Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikta BiH od djela kojima se ugrožava njihova cjelovitost, ustavni poredak i bezbjednost, autor je ovom radu obradio sa posebnom razradom krivičnopravne problematike terorizma sa gledišta Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Redoslijed grupisanja ovih krivičnih djela od strane zakonodavca uticao je i na sistematiku izlaganja u ovom radu. U skladu s tim, u prvom uvodnom dijelu rada autor je dao neke opšte naznake o antiterorističkom zakonodavstvu u BiH, podsjetivši na stavove OUN i zaključene konvencije o borbi protiv terorizma i na unutrašnjem i međunarodnom planu. Drugi dio rada posvećen je pitanju krivičnih djela terorizma iz oblasti unutrašnjeg prava (terorizam iz člana 140. i kažnjavanje pripremanja krivičnog djela terorizma - član 145. Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine) . U trećem dijelu raspravlja se o krivičnim djelima iz sfere međunarodnog prava (međunarodni terorizam iz člana 162. , ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom iz člana 163. i uzimanje talaca iz člana 164. Krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH) . U pretposljednem dijelu rada dat je kritički prikaz krivičnih djela terorizma iz sfere unutrašnjeg i međunarodnog prava o kojima se govori u glavi XXVIII Krivičnog zakona, a to su otmica vazduhoplova ili broda (član 331.) i ugrožavanje

---

¹ Profesor Pravnog fakulteta u Banjoj Luci i sudija Ustavnog suda Republike Srpske.

bezbjednosti leta vazduhoplova (član 332) . U problematici ovih krivičnih djela svakako su najznačajnija pitanja u vezi sa njihovim pojmom, zatim šta predstavlja objekat djela, zakonski elementi i dr. Kod krivičnog djela terorizma iz člana 140. problem postoji i u vezi sa kvalifikovanim težim oblicima osnovnog krivičnog djela i pratećim krivičnim djelima. Osnovni zaključak do koga je autor došao na osnovu analize iznesene problematike jeste da borba protiv terorizma nije samo pravo, već i obaveza države da svojim građanima obezbijedi miran i spokojan život. Svoje vidjenje novog zakonskog teksta autor je dao i kroz ocjenu koja zaslužuje posebnu pažnju, a to je da su taj tekst radili dobri poznavaoци ove pravne oblasti i da je u njegovoj izradi uloženo puno truda. Gledano perspektivno, nisu postojali nikakvi kriminalno-politički razlozi da se ne prihvate ista ili slična rješenja koja postoje u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine i Krivičnom zakoniku Republike Srpske.

1. UVOD

Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine² uglavnom se zasniva na važećem krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, odnosno krivičnopravnim odredbama u Krivičnom zakonu Federacije BiH³ i Krivičnom zakoniku Republike Srpske⁴. To je i razumljivo jer su oba ova zakona prilagođena kako savremenim koncepcijama koje su se u ovoj pravnoj oblasti manifestovale, tako i aktuelnim potrebama našeg društva u borbi protiv kriminaliteta. Kada je riječ o njegovim načelnim opredjeljenjima, sadržanim u odredbama Opšteg dijela, mislimo da može preovladati shvatanje da je Zakon na liniji modernih zapadnoevropskih zakonodavstava. Veće potrebe za izmjenama i dopunama osjećale su se u odnosu na njegov Posebni dio, na sistem inkriminacija, čija su dosadašnja rješenja bila u velikom dijelu prevaziđena i neodgovarajuća sadašnjem stanju već inkriminiranih ili drugih protivpravnih ponašanja. Moglo bi se, takođe, reći da Zakon više izražava "novo staro" krivično zakonodavstvo koje je do sada postojalo u BiH⁵, ali sa brojnim i sadržajno različitim izmjenama i dopunama. Tema ovog rada, koji je prostorno nužno ograničen i

---

² U daljem tekstu: Zakon. Objavljen je u "Službenom glasniku Brčko Distrikta BiH" br. 4/00 i 1/01.

³ "Službeni list Federacije BiH" broj 43/98.

⁴ "Službeni glasnik Republike Srpske" br. 22/00, 33/00 i 37/01.

⁵ Preuzeto iz nekadašnjeg Krivičnog zakona SFRJ i Krivičnog zakona SR BiH.

brojnost i značaj tih izmjena i dopuna ne dopušta da se na njih šire ukaže. ⁶ Stoga ću se ograničiti da se kritički osvrnem samo na manji broj rješenja koje sadrži Zakon, a odnose se na odgovarajuća rješenja u borbi protiv terorizma, koja mi se koncepcijski ili sa aspekta praktične primjene čine značajnim. Neka od njih izražavaju opšta opredjeljenja Zakona, dok su druga pojedinačne prirode.

Zakon sadrži šest krivičnih djela izrazito terorističkog karaktera: terorizam (član 140) , međunarodni terorizam (član 162) , ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom (član 163) , uzimanje talaca (član 164) , otmicu vazduhoplova ili broda (član 331.) i ugrožavanje bezbjednosti leta vazduhoplova (član 332) . S obzirom da je Zakon usvojio kriterijum grupisanja krivičnih djela po klasifikaciji opštih zaštitnih objekata i drugim osnovama unutrašnje sistematizacije, dogodilo se da se krivična djela terorizma u krivičnom pravu Brčko Distrikta nalaze u raznim klasifikacionim cjelinama i to: jedna, upravljena protiv države (Glava XV) , druga, protiv čovječnosti i međunarodnog prava (Glava XVI) i treća, protiv bezbjednosti javnog saobraćaja (Glava XXVIII) . Redoslijed grupisanja ovih krivičnih djela opredijelio je i sistematiku našeg izlaganja.

2. KRIVIČNO DJELO TERORIZMA IZ OBLASTI UNUTRAŠNJEG PRAVA

2. 1. Terorizam iz člana 140. Zakona.

Krivično djelo ustanovljeno ovim članom predstavlja jedno od najtežih krivičnih djela iz Glave XV Zakona. Ovim djelom se inkriminišu kriminalna ponašanja usmjerena protiv države. Direktna oznaka "terorizma" upotrebljava se u užem, strogom smislu kao oznaka krivičnog djela, ali, takođe, vrlo često u širem smislu kao genusna oznaka postupaka koji potpadaju pod različita krivična djela, a kojima je zajedničko obilježje

---

⁶ Novčana kazna za krivična djela ne može biti manja od 500 ni veća od 20. 000 KM, a za krivična djela iz koristoljublja – veća od 100. 000 KM. Zatvor ne može biti kraći od 30 dana ni duži od 15 godina. Dugotrajni zatvor izriče se u trajanju od 20 do 40 godina. Primjeri novih krivičnih djela sadržani su posebno u grupama krivičnih djela protiv finansija, krivičnih djela protiv slobode i prava građana, krivičnih djela protiv izbornih prava, krivičnih djela protiv zdravlja ljudi, krivičnih djela protiv privrednog poslovanja, proizvodnje i trgovine i krivičnih djela protiv službene i druge odgovornosti.

izazivanje posljedica koje obilježavaju terorizam.⁷ Prema stavu 1. člana 140. Zakona, pod terorizmom se podrazumijeva: a) izvršenje otmice nekog lica (teroristička otmica), b) neko drugo nasilje na teritoriji Brčko Distrikta (unutrašnje terorističko nasilje) i c) izazivanje eksplozije ili požara ili prouzrokovanje kakvom opšteopasnom radnjom ili opšteopasnim sredstvima opasnosti za život ljudi ili imovine (terorizam opšteopasnom radnjom ili sredstvom). Uz pomoć ovih obilježja krivično djelo terorizma iz člana 140. Zakona se ne samo određuje, već i razlikuje od ostalih krivičnih djela, bez obzira na to u kojoj glavi Posebnog dijela Zakona se ona nalaze. Na osnovu ovakve sadržine ovog djela, kao njegov zaštitni objekt može da se označi Bosna i Hercegovina i njen ustavni poredak ili njeni najviši organi ili Brčko Distrikt, odnosno njegov Statutom utvrđeni poredak ili najviši organi. Međutim, napadni objekt bi bila (lična) sigurnost građana, shvaćena u subjektivnom smislu, tj. osjećanje sigurnosti građana, dok su razna dobra građana, države ili društvena dobra njegov gramatički objekt.⁸ Šteta nanijeta napadnom ili gramatičkom objektu može da predstavlja, u isto vrijeme, i ugrožavanje zaštitnog objekta (apstraktna opasnost). Stoga, napad na objekt radnje postojaće i u slučaju kada i ne dođe do ugrožavanja zaštitnog objekta krivičnog djela terorizma, ali je potrebno da je njegova radnja izvršenja ostvarena u označenoj namjeri, jer se smatra da je tada krivično djelo ostvareno.⁹

U dispoziciji ovog krivičnog djela naglašava se kao jedna od radnji izvršenja "izazivanje eksplozije ili požara". Pošto je, pored ovog, rečeno "ili kakvom opšteopasnom radnjom ili opšteopasnim sredstvima", proizlazi da (osim izazivanja eksplozija ili požara) i svaka opšteopasna radnja i opšteopasno sredstvo podobni da prouzrokuju posljedicu ovog krivičnog djela, može da se pojavi kao radnja izvršenja krivičnog djela terorizma iz člana 140. Zakona. Ovako određena radnja izvršenja u dispoziciji ovog krivičnog djela jasno ukazuje na to da je zakonodavac samo primjera radi naveo kao radnju izvršenja izazivanje eksplozije ili požara, a da ona može da bude

⁷ Pavišić, B. – Veić, P. (1999), Komentar Krivičnog zakona, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Zagreb, str. 323.

⁸ Jakovljević, D. (1997), Terorizam s gledišta krivičnog prava, NIU "Službeni list SRJ", Beograd, str. 230.

⁹ Tahović, J. (1961), Krivično pravo Opšti dio, "Savremena administracija", Beograd, str. 261. i Radovanović, M. (1972), Krivično pravo SFRJ, Opšti dio "Savremena administracija", Beograd, str. 62-64.

ostvarena i svakom drugom opšteopasnom radnjom ili opšteopasnim sredstvom, koji su podobni da izazovu opasnost za život ljudi ili imovinu u smislu navedenog krivičnog djela. Prema tome, kao radnja izvršenja ovog krivičnog djela može da se označi: preduzimanje neke opšteopasne radnje ili opšteopasnog sredstva. S obzirom na ovo, krivično djelo terorizma iz člana 140. Zakona može da se izvrši samo pomoću jedne od ovih radnji, jer samo one daju tipično obilježje ovom djelu. Otuda, kada se utvrdi da izvjesna radnja nekog lica predstavlja opšteopasnu radnju ili opšteopasno sredstvo kojim je izazvana opasnost za život ljudi ili imovinu velike vrijednosti, a preduzete su u namjeri rušenja BiH, njenog ustavnog poretka ili njenih najviših organa ili rušenja Brčko Distrikta, njegovog Statutom utvrđenog poretka ili njegovih najviših organa – može da se zaključi da postoji krivično djelo terorizma iz člana 140. Zakona.

Prema opisu, krivično djelo terorizma sadrži više radnji izvršenja, od kojih je svaka pojedina dovoljna za izvršenje ovog djela i za zasnivanje krivične odgovornosti, pošto je genusni element radnje u dispoziciji člana 140. Zakona alternativno određen (tzv. alternativna dispozicija).¹⁰ Pored ovoga, prema radnji izvršenja ovo krivično djelo spada u grupu nepravih krivičnih djela nečinjenja, jer se može izvršiti i činjenjem i nečinjenjem (na primjer, izazivanje požara).¹¹ Osim ovoga, zapaža se takođe da su u opisu dijela njegove radnje izvršenja terminološki odvojene od posljedice i označene zasebnim izrazima.¹² Pored izloženog, kao dalja osnovna osobina radnje izvršenja krivičnog djela terorizma ističe se posebna upravljenost njegove radnje izvršenja sadržane u preduzimanju opšteopasne radnje ili opšteopasnog sredstva na rušenje ustavom utvrđenog poretka ili njegovih najviših organa. Ova upravljenost je izražena u subjektivnim okvirima, u okviru izričitog zakonskog zahtjeva jedne posebne namjere.¹³

Opšteopasna je radnja koja izaziva opasnost za neodređena lica ili imovinu. Eksplozija i požar se u zakonskom opisu izričito spominju samo kao primjeri takvih opšteopasnih radnji. Prema

¹⁰ Srzentić, N. – Stajić, A. – Lazarević, Lj. (1994) , Krivično pravo Jugoslavije, Opšti dio, Beograd, str. 112.

¹¹ Živanović, T. (1937) , Osnovni krivičnog prava, Opšti dio, knjiga druga, "Gundulić", Beograd, str. 136-137.

¹² Jakovljević, D. , op. cit. , str. 234.

¹³ Živanović, T. (1930) , Osnovni problemi krivičnog prava, "Gundulić", Beograd, str. 88-89.

zakonskom opisu, za postojanje krivičnog djela u njegovom obliku terorizma opšteopasnom radnjom ili sredstvom, mora nastupiti opasnost za živote ljudi ili imovinu. Opasnost mora biti stvarna. Direktna oznaka "za ljude" upućuje da se mora raditi o konkretnoj životnoj opasnosti za najmanje dva lica, pa, saglasno tome, taj oblik terorizma ne bi postojao ako je ta prva posljedica nastupila samo u odnosu na jedno lice. ¹⁴

Otmica lica ovdje mora imati elemente nasilja kao i u članu 164. Zakona. Pojam nasilja ovdje obuhvata i psihički silu.

Za posljedicu krivičnog djela terorizma može najprije da se smatra ona promjena ili stanje koje je nastalo na njegovom zaštitnom objektu. Prema ovome, posljedica krivičnog djela terorizma bi bila promjena ili stanje koje nastaje na ustavnom poretku BiH, Brčko Distrikta ili njihovih najviših organa. Ta promjena ili stanje, odnosno posljedica ovog krivičnog djela bi se sastojala u namjeri rušenja, tj. opasnosti za ustavom utvrđeno državno i društveno uređenje. Ova opasnost se pretpostavlja i nju sud neće dokazivati. Kao posljedica krivičnog djela terorizma koja nastupa na gramatičkom objektu može da se obilježi prouzrokovanje izvjesne promjene ili stanja na onom dobru građana ili države BiH, odnosno Brčko Distrikta, koje se u konkretnom slučaju pojavljuje kao gramatički objekt ovog krivičnog djela.

U pogledu vinosti učinilac krivičnog djela terorizma iz člana 140. Zakona može da nastupi samo sa direktnim umišljajem, uz koji treba da postoji i namjera rušenja ustavom utvrđenog poretka BiH ili Brčko Distrikta, odnosno njihovih najviših organa. Umišljaj učinioca sastoji se najprije u svijesti o svim stvarnim okolnostima (obilježjima) ovog djela, kao i volji da se izvrši. Kako su obilježja ovog djela okolnosti koje konkretizuju radnju i posljedicu, to je za vinost kod ovog krivičnog djela potrebna svijest o okolnostima kojima se konkretizuje radnja izvršenja krivičnog djela, svijest o posljedici i svijest o uzročnoj vezi radnje i posljedice. ¹⁵

Učinilac krivičnog djela terorizma može da bude svako lice, domaći državljanin, strani državljanin ili lice bez državljanstva (*delicta communia*). Prema tome, pojam učinioca ovog krivičnog

¹⁴ Lazarević, Lj. (1995), Komentar Krivičnog zakona SRJ, "Savremena administracija", Beograd, str. 455-456.

¹⁵ Jakovljević, D., op. cit., str. 244.

djela određen je u širem smislu, pošto se u pogledu ovog ne zahtijeva nikakvo posebno svojstvo koje bi predstavljalo neko ograničenje u tom smislu.

2. 1. Kvalifikovani oblik krivičnog djela terorizma.

Pored osnovnog oblika krivičnog djela terorizma iz stava 1. člana 140. Zakona, o kome je bilo do sada govora, postoji još jedan broj teških (kvalifikovanih) oblika ovog krivičnog djela. Ovi oblici ugrađeni u st. 1. i 2. ovog člana. Prema stavu 2. člana 140. , kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela postoji ako zbog izvršenja djela iz stava 1. nastupila smrt jednog ili više lica. Ovaj kvalifikovani oblik krivičnog djela terorizma iz člana 140. Zakona postojaće ako je iz izvršenja ovog djela proizišla smrt jednog ili više lica iz nehata. Prema tome, za postojanje ovog težeg (kvalifikovanog) oblika krivičnog djela terorizma potrebno je da postoji uzročni odnos između djela iz stava 2. člana 140. Zakona i smrti jednog ili više lica. Ovo kvalifikovano krivično djelo terorizma postojaće bez obzira na broj umrlih. Nastupanje smrti više lica može služiti samo kao otežavajuća okolnost, a nikako kao osnov za sticaj. Isto tako, bez značaja je za pojam ovog krivičnog djela da li je tom prilikom nastupila i tjelesna povreda jednog ili većeg broja lica, jer se ni u ovom slučaju ne može govoriti o sticaju. Zakon ovdje određuje maksimalnu posljedicu – smrt jednog ili više lica i ona apsorbuje sve ostale štetne posljedice.¹⁶

Po stavu 3. člana 140. Zakona, teško krivično djelo terorizma postoji ako je pri izvršenju krivičnog djela terorizma iz stava 1. člana 140. neko lice umišljajno lišeno života. U ovom slučaju ostvarena su, u stvari, dva krivična djela: terorizam i ubistvo. Pri tome, za postojanje ovog teškog krivičnog djela nije od značaja da li je riječ o običnom ili kvalifikovanom ubistvu. Ali, da bi bilo riječi o ovom djelu, potrebno je da se ubistvo vrši u vezi sa krivičnim djelom terorizma iz stava 1. člana 140. Zakona. Ovo djelo postojaće bez obzira na broj lica umišljajno lišenih života. Nastupanje smrti više lica može poslužiti samo kao otežavajuća okolnost pri odmjeravanju kazne, ali nikako kao osnov za postojanje sticaja. Prema ovome, djelo postoji i onda kad je pri izvršenju krivičnog djela terorizma iz stava 1. člana 140. Zakona umišljajno lišeno života više lica.

---

¹⁶ Jakovljević, D. , op. cit. , str. 249.

2. 3. Pripremne radnje za krivično djelo terorizma (član 145. Zakona) . Ovdje se predviđa kažnjavanje onih pripremnih radnji kojima se neposredno priprema izvršenje krivičnog djela iz člana 140. Zakona. Pripremanje ovdje obuhvata nabavljanje sredstava za izvršenje krivičnog djela terorizma. Riječ je, dakle, o *delicta preparata* koja nemaju značaj samostalnog krivičnog djela. U odnosu na krivično djelo iz člana 140. , odredba člana 153. Zakona je supsidijarne prirode. To znači da se učinilac koji je započeo radnje ostvarenja krivičnog djela iz člana 140. Zakona neće kazniti za pripremanje, jer je radnja izvršenja konzumirala pripremnu radnju. Drugim riječima, do kažnjavanja za ovakve pripremne radnje i po ovoj inkriminaciji ne dolazi ako je učinilac prešao fazu izvršenja djela, pa ga je dovršio ili je djelo ostalo u pokušaju. ¹⁷

Izvršilac može biti svako lice. U pogledu vinosti, potreban je umišljaj koji obuhvata svijest kako o pripreмној radnji, tako i o krivičnom djelu terorizma iz člana 140. Zakona čije se izvršenje priprema, kao i volju da se pripremljeno djelo realizuje.

Između djela kažnjivog pripremanja iz člana 145. i izvršenja krivičnog djela terorizma iz člana 140. Zakona ne postoji sticaj. U ovom slučaju odgovara se po principu supsidijariteta samo za izvršeno krivično djelo. Međutim, ako učinilac izvrši neko drugo krivično djelo predviđeno u Zakonu, postojaće sticaj između krivičnog djela kažnjivog pripremanja terorizma iz člana 145. inkriminisanog u članu 140. Zakona i izvršenog krivičnog djela. ¹⁸

2. KRIVIČNA DJELA TERORIZMA IZ OBLASTI MEĐUNARODNOG PRAVA

Zakon poznaje tri krivična djela terorizma koja imaju svoje uporište isključivo u sferi međunarodnog prava: međunarodni terorizam, ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom i uzimanje talaca. O njima je riječ u Glavi XVI Zakona i to: pojam međunarodnog terorizma je dat u članu 162. , pojam ugrožavanja lica pod međunarodnom zaštitom u članu 163. , a pojam uzimanja talaca u članu 164. Iako su ova krivična djela različita, ipak imaju jednu zajedničku crtu svojstvenu svim krivičnim djelima iz Glave XVI Zakona koja je od bitnog značaja: ona su upravljena protiv istog dobra – čovječnosti i međunarodnog prava.

¹⁷ Jakovljević, D. , op. cit. , str. 258.

¹⁸ Jakovljević, D. , op. cit. , str. 259.

Međunarodni terorizam (član 162. Zakona) .

Kao krivično djelo međunarodnog terorizma iz člana 162. stav 1. Zakona podrazumijeva se otmica nekog lica, odnosno primjena nekog drugog nasilja ili prouzrokovanje eksplozije ili požara, odnosno izazivanje opasnosti za život ljudi i imovinu velike vrijednosti, a sve to u namjeri da se naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji. Otuda su karakteristična obilježja krivičnog djela međunarodnog terorizma izražena: (1) u radnji izvršenja, koja se sastoji u otmici nekog lica, odnosno u primjeni nekog drugog oblika nasilja ili u izazivanju eksplozije ili požara ili u izazivanju opasnosti za život ljudi i imovinu velike vrijednosti nekom opšteopasnom radnjom ili opšteopasnim sredstvom i (2) u subjektivnom elementu koji se ogleda namjeri da se naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji.

Kao što se vidi, djelo međunarodnog terorizma iz člana 162. Zakona naslanja se, uglavnom, na krivično djelo terorizma iz člana 140. Zakona. Jedno i drugo su teroristički akti protiv pojedinca, akti nasilja ili izazivanje opšte opasnosti. Ono što se mora utvrditi je da su radnje izvršenja krivičnog djela međunarodnog terorizma preduzete u namjeri da se naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji. Dakle, za postojanje krivičnog djela međunarodnog terorizma zahtijeva se određena namjera čiji sadržaj se iscrpljuje u zahtjevu da se naškodi navedenim subjektima, dok se kod krivičnog djela iz člana 140. Zakona traži namjera rušenja ustavom utvrđenog poretka BiH i Brčko Distrikta.

Poseban (individualan) objekt kod svakog krivičnog djela, pa prema tome i kod djela iz člana 162. Zakona, određuje se na osnovu same sadržine krivičnog djela. Prema sadržini, krivično djelo međunarodnog terorizma predstavlja otmicu nekog lica ili primjenu nekog drugog oblika nasilja ili prouzrokovanje eksplozije, odnosno požara ili izazivanje opasnosti za život ljudi ili imovinu velike vrijednosti nekom drugom opšteopasnom radnjom ili opšteopasnim sredstvom, sve u namjeri da se naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji. Na osnovu ovakve sadržine ovog djela, kao njegov objekt mogu se označiti različita međunarodna pravna dobra. Iz sadržine opisa krivičnog djela međunarodnog terorizma proizlazi da se kao njegov gramatički objekt smatraju život (podrazumijevajući tu tjelesni integritet i zdravlje) , sloboda i lična i imovinska sigurnost. Ta dobra se smatraju u međunarodnom pravu univerzalnim ljudskim vrijednostima, pošto su od strane

međunarodne zajednice (putem odgovarajućih međunarodnih instrumenata) podignuta na nivo supranacionalnih dobara koja se vezuju za svakog čovjeka.

Radnja izvršenja data je primjera radi. Za izvršenje djela je, zavisno od alternativno opisanih oblika radnje u konkretnom slučaju, potrebno: a) izvršenje otmice nekog lica, b) izvršenje nekog drugog nasilja, c) prouzrokovanje eksplozije ili požara, d) izazivanje opasnosti za ljude ili imovinu kakvom opšteopasnom radnjom ili sredstvom. Svaka od ovih radnji dovoljna je za izvršenje djela i zasnivanje krivične odgovornosti, pošto je genusni element radnje u dispoziciji člana 162. alternativno određen (tzv. alternativna dispozicija). Pored ovoga, u pogledu radnje izvršenja, krivično djelo međunarodnog terorizma spada u grupu nepravih krivičnih djela nečinjenja, jer se može izvršiti i činjenjem i nečinjenjem.

Posljedicom krivičnog djela međunarodnog terorizma može da se smatra ona promjena ili stanje koje na njegovom napadnom objektu nastupi. Zatim, kao posljedica ovog krivičnog djela može da se označi i ona promjena ili stanje koje nastupa na njegovom gramatičkom objektu, pošto se kod ovog djela može razlikovati napadni od gramatičkog objekta.

Među elemente krivičnog djela međunarodnog terorizma koji karakterišu njegovu subjektivnu stranu u članu 162. Zakona se navodi namjera izvršioca da naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji. Prema ovome, krivično djelo međunarodnog terorizma može da se izvrši jedino iz umišljaja. Međutim, za postojanje krivičnog djela međunarodnog terorizma nije dovoljan samo umišljaj, već se u Zakonu zahtijeva namjera. Namjera se sastoji iz svijesti učinioca o svim stvarnim okolnostima (obilježjima) ovog krivičnog djela, kao i volje učinioca da izvrši to djelo. Konceptija krivičnog djela u jednom dijelu počiva na pojmovnom određenju sadržaja terorizma u članu 1. tačkama c) – e) Evropske konvencije o suzbijanju terorizma od 27. januara 1977. godine.

Po članu 162. Zakona, kao učinilac krivičnog djela međunarodnog terorizma može da bude svako lice. Prema tome, pojam učinioca ovog krivičnog djela određen je u širem smislu, pošto se u ovom pogledu ne zahtijeva nikakvo posebno svojstvo koje bi predstavljalo ograničenje pojma učinioca krivičnog djela. Usljed ovoga, učiniocem djela može da se smatra kako domaći državljanin, tako isto i lice stranog državljanstva ili lice bez državljanstva.

Pored osnovnog oblika krivičnog djela međunarodnog terorizma iz stava 1. člana 162. Zakona, postoje još dva teža (kvalifikovana) oblika ovog djela i to jedan iz stava 2. , a drugi iz stava 3. ovog člana. Prema stavu 2. člana 162. , postoji teži oblik krivičnog djela međunarodnog terorizma iz stava 1. ovog člana ako je usljed izvršenja ovog djela nastupila smrt jednog ili više lica. Kao "više lica" smatra se dva ili više lica. Prema stavu 3. člana 162. Zakona, najteži oblik krivičnog djela međunarodnog terorizma iz stava 1. ovog člana postoji ako je pri izvršenju ovog djela učinilac neko lice sa umišljajem lišio života. U ovom slučaju ostvarena su, u stvari, bića dva krivična djela: međunarodnog terorizma i ubistva. Pri tome, za postojanje ovog oblika krivičnog djela nije značajno da li je riječ o običnom ili kvalifikovanom ubistvu, ali je neophodno da se lišavanje života vrši u vezi sa krivičnim djelom međunarodnog terorizma iz stava 1. Zbog uzajamne povezanosti ova dva djela smatra se da postoji najteži oblik ovog djela, a ne njegov sticaj sa krivičnim djelom ubistva. Oba djela moraju da budu izvršena sa umišljajem. Ako bi u odnosu na lišavanje života nekog lica postojao nehat, onda bi bilo riječi o prethodnom težem obliku.

19

Ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom (član 163. Zakona) .

Smisao je inkriminacije posebna krivičnopravna zaštita lica koja zbog funkcije koje obavljaju u međunarodnim odnosima inače uživaju posebnu međunarodnu zaštitu. Osnovu inkriminisanja sadržaja ove odredbe čini Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju krivičnih djela učinjenih protiv lica pod međunarodnom zaštitom, uključujući i diplomatske agente iz 1973. godine. Pasivni subjekt ovog djela je lice pod međunarodnom zaštitom. To se svojstvo utvrđuje na osnovu međunarodnog prava, ali sa stanovišta države čiji se krivični zakon primjenjuje. U taj krug lica spadaju i nosioci funkcije u bliskom odnosu s njima, koje svojstvo zaštićenosti izvode iz prava ovih prvih. Trajanje tog statusa prosuđuje se u skladu sa odredbama međunarodnih ugovora, primjera radi, Bečke konvencije o diplomatskim odnosima.

Kao ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom iz člana 163. Zakona podrazumijeva se izvršenje otmice ili nekog drugog nasilja prema licima pod međunarodnom zaštitom, napad na

¹⁹ Jakovljević, D. , op. cit. , str. 279.

njegove službene prostorije, privatni stan ili prevozno sredstvo. Otuda proizlazi da su karakteristična obilježja krivičnog djela ugrožavanja lica pod međunarodnom zaštitom iz člana 163. Zakona izražena: 1) u radnji izvršenja koja se sastoji u otmici, odnosno nekom drugom obliku nasilja prema licu pod međunarodnom zaštitom ili napadu na njegove službene prostorije, privatni stan ili prevozno sredstvo i 2) subjektivnom elementu koji se sastoji u umišljaju učinioca krivičnog djela.

Po svom opisu, krivično djelo iz člana 163. Zakona sadrži više različitih radnji izvršenja, od kojih je svaka pojedina dovoljna za izvršenje ovog krivičnog djela i zasnivanje krivične odgovornosti. Drugim riječima, za izvršenje ovog krivičnog djela potrebno je da se ostvari jedna od navedenih mogućnosti iz člana 163. , pošto ono ima dispoziciju sa alternativnim obilježjima bića krivičnog djela (tzv. alternativna dispozicija) . Prema svojoj radnji izvršenja, djelo ugrožavanja lica pod međunarodnom zaštitom može da se pojavi u dva oblika i to kao: a) otmica ili izvršenje nekog drugog oblika nasilja prema licu pod međunarodnom zaštitom, b) napad na službene prostorije, privatni stan ili prevozno sredstvo lica pod međunarodnom zaštitom. Otuda nastaje potreba da svaki pojedini oblik ovog djela bude podvrgnut analizi i izučavanju.

Kako se posljedica krivičnog djela, odnosno njime prouzrokovana promjena ili stanje u spoljnom svijetu sastoji u nekoj šteti nastaloj na objektu ovog djela, a krivično djelo ugrožavanja lica pod međunarodnom zaštitom iz člana 163. Zakona ima različite objekte, i posljedica ovog djela može različito da bude označena. Prije svega, kao posljedica krivičnog djela može da se smatra ona šteta koja je nanijeta na njegovom napadnom objektu. Prema tome, kao posljedica ovog oblika djela pojavljuje se nanošenje kakve štete licu pod međunarodnom zaštitom.

Među elementima krivičnog djela ugrožavanja lica pod međunarodnom zaštitom koji karakterišu njegovu subjektivnu stranu javlja se umišljaj, pošto se odgovornost za neki drugi oblik vinosti ne predviđa. Umišljaj izvršioca djela sastoji se najprije u svijesti o svim stvarnim okolnostima (obilježjima) krivičnog djela ugrožavanja lica pod međunarodnom zaštitom, kao i u volji da izvrši ovo djelo. Umišljaj izvršioca krivičnog djela može da se sastoji i u svijesti da usljed preduzete radnje izvršenja može da nastupi posljedica ovog djela, pa pristaje na njeno nastupanje.

Iz sadržine opisa krivičnog djela iz člana 163. Zakona proizlazi da učinilac pomenutog djela može da bude svako lice. Prema tome, ima se uzeti da kao učinilac ovog krivičnog djela može da se pojavi kako lice koje je domaći državljanin, tako isto i lice stranog državljanstva ili bez državljanstva.

Zakon predviđa dva kvalifikovana (teža) oblika krivičnog djela iz člana 163. Zakona i to jedan iz stava 2. , a drugi iz stava 3. tog člana. Prvi, teži oblik ovog krivičnog djela postoji kada usljed izvršenja osnovnog djela iz stava 1. ovog člana nastupi kao teža posljedica smrt jednog ili više lica. Za ovaj teži (kvalifikovani) oblik pomenutog krivičnog djela potrebno je da postoji uzročna veza između radnje izvršenja nekog od osnovnih oblika iz stava 1. i teže posljedice navedene u stavu 2. Drugi i ujedno najteži oblik postoji kada je pri izvršenju djela iz stava 1. neko lice sa umišljajem lišeno života (stav 3) . U ovom slučaju ostvarena su dva krivična djela: jedno, krivično djelo ugrožavanja lica pod međunarodnom zaštitom iz stava 1. i drugo, krivično djelo ubistva. Zbog uzajamne povezanosti ova dva djela, treba uzeti da postoji teži oblik djela iz člana 163. Zakona, a ne njegov sticaj sa krivičnim djelom ubistva.

U stavu 4. ovog člana predviđen je lakši oblik djela koji se sastoji u ugrožavanju sigurnosti lica pod međunarodnom zaštitom ozbiljnom prijetnjom da će napasti njega ili njegove službene prostorije, privatni stan ili prevozno sredstvo. Time je inkriminisana moguća prethodna faza izvršenja djela iz stava 1. U opisu ovog oblika krivičnog djela izričito se navodi da prijetnja mora biti ozbiljna. U teoriji krivičnog prava pod pojmom ozbiljne prijetnje se podrazumijeva samo ona prijetnja koja se može ostvariti.²⁰ Ozbiljnost prijetnje mora se ovdje cijeliti i prema tome da li je objektivno mogla stvoriti utisak da će biti realizovana, odnosno da li je žrtva imala osnova da povjeruje da će prijetnja biti ostvarena.²¹

Uzimanje talaca (član 164. Zakona) .

Osnov ovog krivičnog djela je u članu 1. Međunarodne konvencije protiv uzimanja talaca od 18. decembra 1979. godine. Kao uzimanje talaca iz člana 164. Zakona smatra se izvršenje otmice nekog od lica uz prijetnju da će biti ubijeno,

²⁰ Srzentić, N. i drugi (1981) , Komentar Krivičnog zakona SRS, Beograd, "Savremena administracija", str. 181.

²¹ Jakovljević, D. , op. cit. , str. 288.

povrijeđeno ili zadržano kao taoc, u namjeri da se prinudi neka država ili međunarodna organizacija da nešto učini ili ne učini - kao izričit ili prećutni uslov za oslobođenje taoca. Otuda su karakteristična obilježja krivičnog djela uzimanja talaca izražena: (1) u radnji izvršenja koja se sastoji u otmici nekog lica i kumulativnom izvršenju još neke od sljedećih radnji: prijetnja smrću, povrjeđivanja ili zadržavanja tog lica kao taoca i (2) u subjektivnom elementu, koji se sastoji u namjeri izvršioca da označenim radnjama prinudi neku državu ili međunarodnu organizaciju da nešto učini ili ne učini kao izričit ili prećutni uslov za oslobođenje taoca. Navedena obilježja krivičnog djela ukazuju na to da se za postojanje djela traži određena radnja - otmica, uz jednu od alternativa: prijetnja smrću, povrjeđivanja ili zadržavanja otežog lica i određena namjera - da se neka država ili međunarodna organizacija prinudi pomenutim radnjama da nešto učini ili ne učini. Prema tome, djelo je dovršeno preduzimanjem ovako usmjerenih radnji, pošto ostvarenje namjere ne pripada biću krivičnog djela. Na osnovu ovakve sadržine ovog djela, kao njegov poseban (individualan) objekt zaštite može da se označi sloboda ličnosti. Međutim, napadni objekt bi bila sloboda kretanja i sloboda odlučivanja o izboru ponašanja, dok bi svako lice (muško ili žensko) bilo njegov gramatički objekt.

Iz sadržine krivičnog djela uzimanja talaca iz člana 164. Zakona proizlazi da se radnja izvršenja ovog djela sastoji iz dva kumulativno određena akta: otmice i prijetnje. Pojam otmice pretpostavlja prinudno ili prevarno lišavanje ili ograničavanje kretanja nekog lica putem njegovog odvođenja ili zadržavanja.²² Izvršenje otmice prati, dakle, prijetnja ubistvom, povredom ili zadržavanjem otežog lica, ako se ne ispune zahtjevi otmičara. Prijetnja daljim nasiljem prema taocu sadržana je u izjavi otmičara o uslovima puštanja na slobodu taoca (žrtve).²³

Kao posljedica ovog krivičnog djela može da se smatra ona šteta koja nastupa na njegovom posebnom (individualnom) zaštitnom objektu. Prema tome, posljedica ovog djela bi bila šteta koja se nanosi slobodi ličnosti nekog lica. Kao posljedica može se označiti i ona šteta koja nastaje na njegovom napadnom objektu (sloboda kretanja nekog lica). Za postojanje djela dovoljno je i kraće trajanje lišenosti slobode kretanja žrtve, jer ono spada u grupu tzv. trajnih krivičnih djela.

²² Jakovljević, D., op. cit., str. 293. Vidjeti: Milošević, M. (1990), Otmica, relikv prošlosti - zločin budućnosti, Dječije novine, Gornji Milanovac, str. 85.

²³ Jakovljević, D., op. cit., str. 295.

Među elementima bića krivičnog djela uzimanja talaca koji karakterišu njegovu subjektivnu stranu u članu 164. Zakona navodi se namjera učinioca da prinudi neku državu ili međunarodnu organizaciju da nešto učini ili ne učini - kao izričiti ili prećutni uslov za oslobodenje taoca. Ova namjera prinude (cilj koji se želi postići otmicom) izražava se u činjenici što se neko lice lišava slobode i ne pušta na slobodu dok se ne ispuni zahtjev na neko činjenje ili nečinjenje ili trpljenje neke posljedice. Namjera neposredno pretpostavlja postojanje (direktnog) umišljaja.²⁴

Po članu 164. , kao učinilac krivičnog djela uzimanja talaca može da se pojavi svako lice, pošto se u ovom pogledu ne prave nikakva zakonska ograničenja. Usljed toga, kao učinilac djela može da se smatra kako domaći državljanin, tako isto i lice stranog državljanstva ili lice bez državljanstva.

Pored osnovnog oblika krivičnog djela uzimanja talaca iz stava 1. člana 164. Zakona, postoje još dva teža (kvalifikovana) oblika ovog djela i to jedan iz stava 2. i drugi iz stava 3. tog člana. Prema stavu 2. , postoji teži oblik krivičnog djela uzimanja talaca iz stava 1. ovog člana ako je usljed izvršenja ovog djela nastupila smrt otegot lica. Ovaj oblik predstavlja kvalifikovani oblik osnovnog oblika krivičnog djela uzimanja talaca jer postojanje smrti otegot lica označava jednu težu (kvalifikovanu) posljedicu. Zbog toga, njegovo postojanje treba raspraviti po pravilima o odgovornosti za težu posljedicu (član 17. Zakona) . To znači da između uzimanja talaca iz stava 1. člana 164. i ove teže posljedice mora da postoji uzročni odnos, a u pogledu vinosti kod ovog težeg (kvalifikovanog) oblika učinilac treba da je umišljajan u odnosu na osnovno djelo i da postupa sa nehatom u odnosu na težu posljedicu - smrt otegot lica.

Po stavu 3. člana 164. Zakona, najteži oblik krivičnog djela uzimanja talaca iz stava 1. ovog člana postoji ako je pri izvršenju ovog djela učinilac otegot lice sa umišljajem lišio života. U ovom slučaju ostvarena su, u stvari, bića dva krivična djela: uzimanje talaca i ubistvo. Pri tome, za postojanje ovog oblika krivičnog djela nije značajno da li je riječ o običnom ili kvalifikovanom ubistvu, ali je neophodno da se lišavanje života vrši u vezi sa krivičnim djelom iz stava 1. člana 164. Zakona. Zbog uzajamne povezanosti ova dva djela smatra se da postoji najteži oblik ovog djela, a ne njegov sticaj sa krivičnim djelom

---

²⁴ Živanović, T. (1937) , Osnovi krivičnog prava, op. cit. , str. 49.

ubistva. Oba djela moraju da budu izvršena sa umišljajem. Ako bi u odnosu na lišavanje života otegot lica postojao nehat, onda bi se radilo o prethodnom težem obliku.

4. KRIVIČNA DJELA TERORIZMA IZ OBLASTI UNUTRAŠNJEG I MEĐUNARODNOG PRAVA

U Zakonu su sadržana dva krivična djela terorističkog karaktera iz sfere međunarodnog i unutrašnjeg krivičnog prava: otmica vazduhoplova ili broda i ugrožavanje bezbjednosti leta vazduhoplova. O njima se govori u VIII glavi Zakona i to pojam otmice vazduhoplova i broda je dat u članu 331. , a pojam ugrožavanja bezbjednosti leta vazduhoplova u članu 332. Mada se ova krivična djela po svom sadržaju razlikuju, ona imaju jednu zajedničku karakteristiku: upravljena su protiv istog dobra - bezbjednosti vazdušnog saobraćaja.

4. 1. Otmica vazduhoplova ili broda (član 331. Zakona) .

Inkriminacija ovog djela zasniva se na Haškoj konvenciji o suzbijanju nezakonite otmice vazduhoplova iz 1970. godine, čiji je najvažniji cilj konstruisanje otmice vazduhoplova kao zločina međunarodnog prava. Inače, sistem međunarodnopravne zaštite od krivičnih djela u vazdušnoj plovidbi čine tri konvencije: Tokijska iz 1963. , Haška iz 1970. i Montrealska iz 1971. godine. Konvencija o krivičnim djelima i o nekim drugim aktima izvršenim u vazduhoplovu, potpisana 14. septembra 1963. godine u Tokiju, usmjerena je postizanju dva cilja: (1) popunjavanju pravnog vakuma u kojem se nalazio civilni vazduhoplov za vrijeme leta zbog različitih odredaba nacionalnih krivičnih zakonodavstava i (2) uređenju policijskih ovlašćenja zapovjednika i članova posade vazduhoplova prema učiniocu djela koje je ostvareno u vazduhoplovu. Tom Konvencijom, međutim, još nije ustanovljena ni otmica vazduhoplova, ni bilo koje drugo krivično djelo kao zločin po međunarodnom pravu. Njene odredbe se primjenjuju na krivična djela predviđena nacionalnim krivičnim zakonima i na akte koji bez obzira jesu li predviđeni kao krivično djelo, mogu ugroziti ili ugrožavaju bezbjednost vazduhoplova ili lica u njemu, kao i dobara ili remete red i disciplinu. Za razliku od Tokijske konvencije koja je otvorena samo za države članice UN-a i njene specijalizovane agencije, Haška konvencija ima univerzalni karakter i njome su zemlje potpisnice dužne da predvide kao krivično djelo nasilnu otmicu vazduhoplova dok je u letu. Najzad, Konvencija o suzbijanju nezakonitih akata

usmjerenih protiv bezbjednosti civilnog vazduhoplovstva potpisana je u Montrealu 23. septembra 1971. godine). Njeno donošenje uslovlila je okolnost što su izvan obuhvata međunarodnog uređenja ostali i nakon donošenja Haške konvencije, akti ugrožavanja vazdušne plovidbe koji su ostvareni izvan vazduhoplova.

Kao krivično djelo otmice vazduhoplova ili broda iz člana 331. Zakona podrazumijeva se preuzimanje kontrole nad vazduhoplovom koji se nalazi u letu ili brodu za vrijeme plovidbe, upotrebom sile ili prijetnjom da će se sila upotrijebiti. Otuda su karakteristična obilježja krivičnog djela otmice vazduhoplova izražena: (1) u objektu radnje krivičnog djela, koji je označen kao "vazduhoplov u letu" i "brod za vrijeme plovidbe", (2) u radnji izvršenja, koja se sastoji u preuzimanju kontrole nad letom vazduhoplova ili brodom za vrijeme plovidbe i (3) u subjektivnom elementu koji se sastoji u umišljaju. Zakonski opis krivičnog djela obuhvata dvije različite otmice: otmicu vazduhoplova i otmicu broda, koje zahtijevaju posebnu obradu.

Objekt krivičnog djela otmice vazduhoplova može biti samo onaj vazduhoplov koji se nalazi "u letu". Po članu 3. stav 1. Haške konvencije, vazduhoplov se nalazi "u letu" od momenta kada su poslije ukrcavanja putnika i robe sva spoljna vrata za njima zatvorena, pa do momenta kad neka od ovih vrata budu otvorena radi iskrcavanja. Pod preuzimanjem kontrole, u smislu radnje izvršenja krivičnog djela iz člana 331. Zakona, podrazumijeva se izvršenje one djelatnosti koja omogućava učiniocu da let vazduhoplova usmjeri u željenom pravcu, odnosno da odredi mjesto slijetanja vazduhoplova. Za postojanje krivičnog djela potrebno je da se preuzimanje kontrole vrši prinudno, tj. upotrebom sile ili prijetnjom da će se upotrijebiti sila. Usljed toga, sila ili prijetnja upotrebom sile se pojavljuju kao sredstvo izvršenja radnje krivičnog djela. Pored toga, ratio člana 331. upućuje na to da se kao objekt radnje ovdje moraju smatrati i ljudi koji se nalaze u vazduhoplovu za vrijeme njegovog leta, kao i imovina većeg obima.

Drugi osnovni oblik krivičnog djela jeste otmica broda. Osnov ove inkriminacije su Konvencija o suzbijanju nezakonitih akata protiv bezbjednosti pomorske plovidbe, od 10. marta 1988. i Protokol o suzbijanju nezakonitih akata protiv bezbjednosti nepokretnih platformi smještenih u epikontinentalnom pojasu od istog datuma (Rimska konvencija i Protokol). Prema članu 1.

Rimske konvencije, brod je pomorski plovni objekt koji nije stalno pričvršćen uz morsko dno, uključivši objekte sa dinamičkim pogonom, podmornice i sva druga plovila. Objekt radnje može biti svaki plovni objekt koji, u smislu rečenog, potpada pod pojam broda. Državna pripadnost broda i vrsta broda u odnosu na njegov status ili namjenu nisu obilježja djela, pa se prema tome može raditi o bilo kojem od tih brodova. Krivično djelo može biti učinjeno za vrijeme dok je brod u plovidbi, dok ima svojstva *res* i *navis* i dok na njemu vlada poredak odnosa utemeljen na propisima države čiju zastavu vije. ²⁵ Preuzimanje kontrole nad brodom, u smislu ove odredbe stava 1. člana 331. Zakona, znači oduzimanje mogućnosti zapovjedniku broda da rukovodi brodom i provodi mjere neophodne za bezbjednost i red na brodu, te da određuje tok plovidbe. Zapovjednik broda ne mora biti uklonjen, štaviše, on može nastaviti voditi brod, ali je bitno da to nisu njegove odluke nego izvršenje volje otmičara. ²⁶ Samo trajanje protivpravnog stanja preuzete kontrole može biti uzeto kao jedna okolnost pri odmjeravanju kazne učiniocu djela.

Krivično djelo otmice vazduhoplova ili broda iz člana 331. Zakona karakteriše njegov subjektivni element koji se javlja u formi umišljaja, pošto se odgovornost za neki drugi oblik vinosti ne predviđa. Po pravilu, to će biti direktan umišljaj.

Kao učinilac krivičnog djela otmice vazduhoplova ili broda može da se javi svako lice, bez obzira na to da li je riječ o našem državljaninu ili licu stranog državljanstva. Kao izvršilac može da se označi svako lice koje preuzme kontrolu nad vazduhoplovom koji se nalazi u letu ili brodu za vrijeme plovidbe, upotrebom sile ili ozbiljnom prijetnjom da će upotrijebiti silu. Isto tako, izvršiocom djela će se smatrati i lice koje primjenjuje silu ili ozbiljnu prijetnju da će upotrijebiti silu s ciljem preuzimanja kontrole nad vazduhoplovom u letu, a da kontrolu nad vazduhoplovom nije uspostavio. U ovom slučaju bilo bi riječi o izvršiocu pokušanog krivičnog djela.

Zakon predviđa dva teža oblika krivičnog djela iz člana 331. Prvi teži oblik krivičnog djela predviđen je u stavu 2. ovog člana i postoji u slučaju ako je usljed izvršenog osnovnog oblika (stav 1.) nastupila smrt jednog ili više lica ili je prouzrokovano uništenje vazduhoplova ili broda ili su nastupile druge teške

²⁵ Pavišić, B. - Veić, P. , op. cit. , str. 379.

²⁶ Pavišić, B. - Veić, P. , op. cit. , str. 380.

posljedice. U ovom slučaju riječ je o djelu kvalifikovanom težom posljedicom. Usljed toga, potrebna je uzročna veza između radnje izvršenja osnovnog oblika iz stava 1. i težih posljedica navedenih u stavu 2. ovog člana. Osim ovoga, potrebno je da se sa umišljajem izvrši krivično djelo iz stava 1. i da usljed toga nastupe teže posljedice koje se mogu pripisati nehatu izvršioca i to: smrt jednog ili više lica, uništenje vazduhoplova ili broda ili druge posljedice. U prvom slučaju postoji ovo krivično djelo bez obzira na broj umrlih lica. Nastupanje smrti više lica služi samo kao otežavajuća okolnost prilikom odmjeravanja kazne učiniocu djela.

Najteži oblik ovog krivičnog djela postoji kada je pri izvršenju djela iz stava 1. člana 331. Zakona neko lice sa umišljajem lišeno života. U ovom slučaju riječ je o konstrukciji složenog krivičnog djela, pošto su ostvarena dva krivična djela i to krivično djelo otmice vazduhoplova iz stava 1. člana 331. i umišljajnog ubistva. Pri tome, za postojanje ovog oblika krivičnog djela nije značajno da li je u pitanju obično ili teško ubistvo, ali je potrebno da se lišavanje života vrši u vezi sa izvršenjem krivičnog djela iz stava 1. člana 331. Zakona.

4. 2. Ugrožavanje bezbjednosti leta vazduhoplova (član 332. Zakona) .

Ovo krivično djelo predstavlja najobimniju inkriminaciju zaštite vazdušnog saobraćaja. Njegovo ishodište je u opisu međunarodnog krivičnog djela propisanog u odredbama Montrealske konvencije iz 1971. godine.

Prema stavu 1. člana 332. Zakona, kao krivično djelo podrazumijeva se postavljanje ili unošenje u vazduhoplov eksplozivne ili druge slične naprave ili supstance, uništenje ili oštećenje uređaja za navigaciju ili nanošenje druge štete na vazduhoplovu, davanje lažnih obavještenja u vezi sa letom vazduhoplova, nepropisno ili nepravilno upravljanje letom vazduhoplova, propuštanje dužnosti ili nadzora u vezi sa bezbjednošću vazdušnog saobraćaja ili na neki drugi način dovođenju u opasnost bezbjednost leta vazduhoplova. Otuda su karakteristična obilježja krivičnog djela ugrožavanja bezbjednosti leta vazduhoplova izražena: (1) u objektu radnje krivičnog djela koji se označava kao bezbjednost leta vazduhoplova, (2) u radnji izvršenja, koja se sadrži u postavljanju ili unošenju u vazduhoplov eksplozivne ili druge slične naprave ili supstance, uništenju ili oštećenju uređaja za

navigaciju ili nanošenju druge štete na vazduhoplovu, davanju lažnih obavještenja u vezi sa letom vazduhoplova, nepropisnom ili nepravilnom upravljanju letom vazduhoplova, propuštanju dužnosti nadzora u vezi sa bezbjednošću vazdušnog saobraćaja ili u svakoj drugoj radnji koja je po svojoj prirodi takva da je podobna da dovede u opasnost bezbjednost leta vazduhoplova, (3) u posljedici, koja se sastoji u konkretnoj opasnosti za let vazduhoplova i (4) subjektivnom elementu, koji se može sadržati u umišljaju ili nehata. Iz sadržine ovog krivičnog djela proizlazi da se kao njegov objekt radnje može da označi bezbjednost leta vazduhoplova, ali i života ljudi (članova posade i putnika) i imovina većeg obima.

Prema radnji izvršenja, ovo krivično djelo može da se pojavi u više oblika. Prvi vid radnje je postavljanje ili unošenje u vazduhoplov eksplozivne ili druge slične naprave ili supstance. Postavljanje označava djelatnosti izvršene u povezivanju za neki dio vazduhoplova. Drugi je oblik radnje uništenje ili oštećenje uređaja za navigaciju ili nanošenje druge štete na vazduhoplovu. Uništenjem u smislu ovog krivičnog djela se ostvaruje trajna i potpuna neupotrebljivost pomenutih uređaja, tako da oni faktički ne predstavljaju ono čemu su služili. Oštećenje je izazivanje kvara pojedinih dijelova koji se mogu popraviti ili zamijeniti. Nanošenje druge štete kojom se ugrožava bezbjednost leta vazduhoplova može se činiti, npr. , isključivanjem instalacija za signalizaciju i komunikaciju važnih informacija ili za prečišćavanje vazduha, teškim i ozbiljnim oštećenjem zidova vazduhoplova i sl. ²⁷ Treći oblik radnje izvršenja jeste davanje lažnih obavještenja u vezi sa letom vazduhoplova, o čemu izvršilac mora biti svjestan. Četvrti oblik je nepropisno ili nepravilno upravljanje letom vazduhoplova i on obuhvata djelatnosti koje označavaju postupke koji su suprotni propisima o vazdušnom saobraćaju. Peti oblik obuhvata propuštanje dužnosti nadzora u vezi sa bezbjednošću vazdušnog saobraćaja. Ovo djelo pokriva ponašanja koja su, takođe, suprotna propisima o bezbjednosti vazdušnog saobraćaja. Djelo se vrši propuštanjem (nečinjenjem) vršenja dužnosti ili nadzora koji proizlaze iz odgovarajućih propisa. ²⁸ Konačno, djelo se može učiniti i dovođenjem u opasnost bezbjednost leta vazduhoplova "na drugi način". Riječ je o takvom obliku čija radnja nije precizirana u Zakonu, već se

²⁷ Jakovljević, D. , op. cit. , str. 320.

²⁸ Lazarević, Lj. (1995) , Krivično pravo Jugoslavije, Posebni dio, Beograd, "Savremena administracija", str. 322-323.

putem pomenute generalne klauzule obuhvataju razni slučajevi, kao što su postavljanje prepreka na pisti, uništenje, uklanjanje ili oštećenje signalizacije na pisti, oštećenje piste, neprijavljivanje kvara na radaru koji prati kretanje vazduhoplova, izazivanje panike od vrtloga vazdušnih strujanja i sl.²⁹

U zakonskom opisu krivičnog djela iz stava 1. člana 332 Zakona kao njegova posljedica označava se opasnost za bezbjednost leta vazduhoplova nastala usljed preduzete neke u zakonskom biću alternativno određene radnje izvršenja ili propuštanjem dužnosti ili nadzora u vezi sa bezbjednošću vazdušnog saobraćaja. Posljedica ovog djela je, dakle, konkretna opasnost za bezbjedan (siguran) let vazduhoplova i izražava se u objektivno postojećoj mogućnosti da preraste u povredu navedene bezbjednosti, tj. u nesrećni događaj, udes u kome bi mogla da nastupi smrt nekog lica, odnosno uništenje samog vazduhoplova. Usljed ovoga, djelo se pojavljuje istovremeno i kao ugrožavanje života ljudi, odnosno imovine. Utvrđivanje činjenice da li su se stekli svi uslovi za nastupanje povrede bezbjednosti leta vazduhoplova, u velikoj mjeri predstavlja faktičko pitanje. Zbog toga se ovo utvrđivanje mora izvršiti za svaki konkretan slučaj - procjenom svih okolnosti i uslova koji su postojali.

U pogledu vinosti, izvršilac ovog krivičnog djela može biti umišljajan i nehatan. Umišljaj izvršioca djela sastoji se najprije u svijesti o svim stvarnim okolnostima (obilježjima) krivičnog djela iz člana 332. Zakona koje karakterišu njegovu radnju, posljedicu i uzročnu vezu između radnje i posljedice, kao i volji da izvrši ovo djelo. Pored ovog, izvršilac krivičnog djela treba da je svjestan objekta radnje krivičnog djela. Nehat izvršioca krivičnog djela sastoji se u svijesti da usljed preduzimanja neke od alternativno određenih radnji izvršenja ili propuštanjem dužnosti ili nadzora u vezi sa bezbjednošću vazdušnog saobraćaja može nastupiti posljedica krivičnog djela sadržana u konkretnoj opasnosti za bezbjednost leta vazduhoplova, ali olakom držanju da će je moći spriječiti ili da ona neće nastupiti, odnosno kada nije bio svjestan mogućnosti nastupanja navedene posljedice krivičnog djela, iako je prema okolnostima i svojim ličnim svojstvima bio dužan i mogao biti svjestan te mogućnosti.

---

²⁹ Jakovljević, D., op. cit., str. 322.

Prema članu 241. Zakona, učinioi krivičnog djela mogu biti razna lica, zavisno od toga o kojem obliku djela je riječ. Kod oblika postavljanja ili unošenja u vazduhoplov eksplozivne ili druge slične naprave ili supstance, zatim uništenja ili oštećenja uređaja za navigaciju ili nanošenja druge štete na vazduhoplovu i dovođenja u opasnost bezbjednost leta vazduhoplova na "neki drugi način" - može se javiti kao učinilac svako lice. Međutim, djelo u obliku nepropisnog ili nepravilnog upravljanja letom vazduhoplova može biti izvršeno samo od strane lica koje upravlja vazduhoplovom. Kod djela davanja lažnih obavještenja u vezi sa letom vazduhoplova, izvršilac može biti samo ono lice koje je po svojoj radnoj obavezi nadležno da daje ova obavještenja, dok kod djela propuštanja dužnosti ili nadzora u vezi sa bezbjednošću vazdušnog saobraćaja - izvršilac može biti samo lice koje je dužno da vrši taj nadzor.

Pored osnovnog krivičnog djela ugrožavanja bezbjednosti leta vazduhoplova iz stava 1. člana 332. , Zakon predviđa još dva oblika ovog djela i to iz st. 2. i 3. ovog člana. Prema stavu 2. člana 332. , postoji teži oblik krivičnog djela ugrožavanja bezbjednosti leta vazduhoplova iz stava 1. ovog člana ako je usljed njegovog izvršenja došlo do teže posljedice sadržane u smrti jednog ili više lica ili je prouzrokovano uništenje vazduhoplova. Za postojanje ovog oblika krivičnog djela potrebno je da osnovno djelo iz stava 1. bude izvršeno sa umišljajem ili iz nehata i da je usljed toga nastupila neka od navedenih težih posljedica koja se može pripisati nehату učinioca djela. Prema stavu 3. člana 332. , postoji najteži oblik krivičnog djela ugrožavanja bezbjednosti leta vazduhoplova ako je pri izvršenju djela iz stava 1. ovog člana neko lice sa umišljajem lišeno života. U ovom slučaju ostvarena su dva krivična djela i to ugrožavanje bezbjednosti leta vazduhoplova i ubistvo. Pri tome je za postojanje ovog oblika krivičnog djela bez značaja je da li je riječ o običnom ili teškom ubistvu, ali je nužno da se lišenje života vrši u vezi sa ugrožavanjem bezbjednosti leta vazduhoplova. Uzima se da postoji teži oblik ovog djela, a ne njegov sticaj sa krivičnim djelom ubistva. Oba djela moraju biti izvršena sa umišljajem. U slučaju da u odnosu na lišavanje života nekog lica postoji nehat, onda bi bilo riječi o težem obliku krivičnog djela iz stava 2. člana 332. Zakona.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Iako se o terorizmu gotovo svakodnevno objavljuju mnogi tekstovi i izvještaji, saznanja o suštini ove pojave su oskudna, fragmentarna i

površna. O pravim motivima terorizma se malo zna, a još manje o pobudama i motivima onih koji izvode dobro smišljene i planirane akcije. Terorizam je lako osuditi i odbaciti, ali ga je mnogo teže objasniti, otkriti njegove korijene i uzroke, otkloniti predrasude i emocije koje neminovno otežavaju razumijevanje ovog fenomena. Značaj terorizma, kako pokazuju njegove savremene definicije, proističe iz njegove kontinuiranosti koja ga razlikuje od slučajnih ili izolovanih, odnosno epizodnih nasilja.

Na kraju ovog rada, umjesto zaključka, želim da iznesem svoj lični stav. Najprije da je malo vjerovatno da je terorizam moguće iskorijeniti jednom zauvijek. Šanse za to nisu ništa veće od izgleda da se eliminiše nasilje u međuljudskim ili rat u međudržavnim odnosima. Zatim, hoću da istaknem da je očigledno da su i analizirana rješenja u Zakonu radili dobri poznavaoци ove materije i da ta rješenja predstavljaju solidnu osnovu za uspješno planiranje i sprovođenje adekvatnih mjera društvene reakcije na ovu kriminalnu pojavu. To je najmanje što se moglo učiniti ili povećanje represije koja za sobom nosi rizik opasne eskalacije. Za većinu terorističkih akata savremene države raspolažu čitavim arsenalom zakona i drugih propisa, pa je iluzorno vjerovati da će novi zakonski tekstovi te vrste moći da iskorijeni ili bar suzbiju terorizam. Zato preovlađujući trend, kada su u pitanju teroristička djela, treba da bude prevencija. Međutim, zajedno sa osmišljenim i efikasno sprovedenim mjerama prevencije, odgovarajuću pažnju, posebno u današnje vrijeme, treba pokloniti i represivnim mjerama i to najefikasnijim, policijskim i sudskim, budući da se terorizam ne može izolovati iz političkog, ekonomskog i društvenog konteksta u kojem se javlja i djeluje. To se posebno odnosi na krivičnopravnu represiju. Kada je riječ o ovim drugim mjerama usmjerenim na suzbijanje terorizma, neophodno je znatno efikasnije koordinirano angažovanje svih državnih i društvenih subjekata. Ovo se posebno odnosi na aktivnije učešće nadležnih organa i službi u otkrivanju krivičnih djela terorizma i obezbjeđenju dokaza, čime bi, zajedno sa organima unutrašnjih poslova, svako u okviru svojih nadležnosti, ovlašćenja i specijalističkih znanja, doprinijeli efikasnijem suprotstavljanju svih oblika ovog kriminaliteta.

Treba, uz to, istaći da pozitivni krivičnopravni propisi u BiH problem zaštite od terorizma tretiraju na dosta složen način i nejedinstveno. Donošenjem Krivičnog zakona Brčko Distrikta bi trebalo da se ove slabosti otklone u znatnom dijelu i da se istovremeno doprinese harmonizaciji zakonodavstva u ovoj oblasti.

Abstract

The problematic of legal protection of Bosnia-Herzegovina and its Brcko District from acts by which their integrity, constitutional order and safety are jeopardized is outlined in this work in light of the Brcko District's Criminal Law. The order in which specific criminal acts have been classified in the legislation is followed in this work.

Accordingly, an overview of the anti-terrorist legislation in Bosnia-Herzegovina is given in the introduction, as well as an overview of the positions of the Organization of the United Nations and provisions from the final Anti Terrorist Convention applying to both national and international cases. The second part of this work is dedicated to the issue of criminal acts of terrorism as provisioned by the internal law (terrorism as in article 140, and penal measures for activities on preparing the criminal act of terrorism as in article 145 of the Criminal Law of the Brcko District).

In the second part of the work criminal acts from the international law are also studied (international terrorism as in article 162, jeopardy to persons under international protection as in article 163 and hostage taking defined by article 142 of Brcko's Criminal Law). A critical review of criminal acts of terrorism in national and international law is also given as defined in chapter XXVIII of the Brcko District's Criminal Law, including hijacking of airplanes or ships (article 331) and threats to safety of air flights (article 332). As for the above criminal acts, the most interesting issues include their definition, their target, legal elements etc. As for the criminal act of terrorism from article 140, the problem is related to more severe qualified forms of the basic criminal act and other included criminal acts.

The author's key conclusion results from the analyses of the studied problems. He concludes that the fight against terrorism is not only a right but also an obligation of states who are obliged to provide peaceful life to their populations. The author judges that the Brcko District's law has been drafted by professionals who are well aquatinted with this legal problem and that a lot of effort has been invested into drafting it. There existed no criminal or political reasons for not accepting similar solutions in this law to those from the criminal laws of the Federation of Bosnia-Herzegovina and the Republika Srpska.

VAŽNIJA LITERATURA

1. Aleksić, Ž. (1980) , Kriminalistički osvrt na strategiju terorista, "Arhiv za pravne i društvene nauke", Beograd, (1-2) ,
2. Atanacković, D. (1985) , Krivično pravo, Posebni dio, Beograd:
3. Babović, B. (1989) , Interpol protiv terorizma, "Naučna knjiga", Beograd;
4. Bačić, F. (1998) , Krivično pravo, Opšti dio, "Informator", Zagreb;
5. Bačić, F. - Šeparović, Z. (1997) , Krivično pravo, Posebni dio, Zagreb;
6. Bačić, F. - Pavlović Š. (1991) , Krivično pravo, Posebni dio, Zagreb;
7. Bavcon, Lj - Šelih, A. (1996) , Krivično pravo, Posebni dio, Ljubljana;
8. Dimitrijević, V. (1982) , Terorizam, "Radnička štampa", Beograd;
9. Dimitrijević, V. (1980) , Međunarodni terorizam, "Arhiv za pravne i društvene nauke", Beograd, (1-2) ;
10. Dimitrijević, V. (1988) , Pojam terorizma, "Anali Pravnog fakulteta u Beogradu", Beograd, (5) ;
11. Dimitrijević, V. (1979) , Šta je međunarodni terorizam, "Jugoslovenska revija za međunarodno pravo", Beograd, (1-3) ;
12. Dimitrijević, V. (1974) , Aktuelna pravna pitanja međunarodnog teorizma, "Jugoslovenska revija za međunarodno pravo", Beograd, (1-3) ;
13. Dimitrijević, V. (1971) , Otmica vazduhoplova - tipologija i izgledi za suzbijanje, "Međunarodni problemi", Beograd, (3) ;
14. Dugard, J. - Wungaert, C. (1996) , International Criminal Law and Procedure, Aldershot;
15. Đorđević, J. (1980) , Politička nauka i terorizam, "Arhiv za pravne i društvene nauke", Beograd, (1-2) ;
16. Đorđević, N. (1980) , Međunarodni terorizam i svetska bezbednost, Beograd;
17. Filipović, B. (1973) , Otmice vazduhoplova u svjetlu normi međunarodnog i uporednog prava, Beograd;
18. Filipović, B. (1973) , Pravni problemi u vezi s otmicama vazduhoplova i ugrožavanjem bezbjednosti leta, "Pravni život", Beograd, (3) ;
19. Iveković, J (1973) , Terorizam i nasilje, "Međunarodna politika", Beograd;

20. Jakovljević, D. (1997) , Terorizam s gledišta krivičnog prava, NIU "Službeni list SRJ", Beograd;
21. Jakovljević, D. (1982) , Otmica vazduhoplova, "Pravni život", Beograd, (5) ;
22. Jakovljević, D. (1987) , Međunarodna krivična djela protiv bezbjednosti vazdušnog saobraćaja, "Anali Pravnog fakulteta u Beogradu", Beograd, (3-4) ;
23. Jovanović, Lj. (1995) , Krivično pravo, Opšti dio, Beograd;
24. Jovanović, Lj. - Jovašević, Lj. (1995) , Krivično pravo, Posebni dio, Beograd;
25. Kambovski, V. (1998) , Međunarodno krivično pravo, "Prosvjetno djelo", Skoplje;
26. Lazarević Lj. i dr. (1995) , Komentar Krivičnog zakona SRJ, "Savremena administracija", Beograd;
27. Lazarević, Lj. (1981) , Krivično pravo, Posebni dio, "Savremena administracija", Beograd;
28. Milošević, M. (1990) , Otmica, Relikt prošlosti - zločin budućnosti, "Dječije novine", Gornji Milanovac;
29. Mitić, M. (1976) , Još jedan korak u borbi protiv terorizma, "Međunarodna politika", Beograd (641) ;
30. Novoselec, P. (1990) , Krivično delo i njegovi elementi, Zagreb;
31. Pavišić, B. - Veić, P. (1990) , Komentar Krivičnog zakona, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Zagreb;
32. Pavišić, B. (1998) , Krivično djelo napada na bezbjednost međunarodne pomorske plovidbe, "Uporedno pomorsko pravo i pomorska kupoprodaja", Rijeka, (3-4) ;
33. Pavišić, B. (1989) , Krivično djelo napada na sigurnost nepokretnih platformi smještenih u epikontinentskom pojasu, "Pomorski zbornik", Rijeka, (27) ;
34. Pavišić, B. (1979) , Istorijski razvoj plovidbenog krivičnog prava, "Pomorski zbornik", Rijeka, (16) ;
35. Pavišić, B. (1978) , Krivična djela i druge kažnjive radnje u pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi, "Pomorski zbornik", Rijeka, (16) ;
36. Pavišić, B. (1988) , Krivičnopravna zaštita prirodnog ambijenta plovidbe, "Pomorski zbornik", Rijeka, (26) ;
37. Pavišić, B. (1993) , Metodika istraživanja saobraćajnih delikata, Zagreb;
38. Pavišić, B. (1991) , Pojave savremenog zločina, Terorizam, "Priručnik", Zagreb, (4) ;
39. Radak, S. (1998) , Krivičnopravna zaštita od separatizma, terorizma i drugih krivičnih djela kojima se ugrožava teritorijalna cjelovitost, ustavni poredak i bezbjednost Republike Srbije, JRKKP, Beograd, 36 (3) ,

40. Radovanović, Lj. (1972) , Problemi međunarodnog terorizma, "Međunarodna politika", Beograd, (540-541) ;
41. Radovanović, M. (1972) , Krivično pravo, Opšti dio, "Savremena administracija", Beograd;
42. Radovanović, M. - Đorđević, M. (1973) , Krivično pravo, Posebni dio, "Savremena administracija", Beograd;
43. Radulović, D. (1999) , Međunarodno krivično pravo, Kulturno - prosvjetna zajednica, Podgorica;
44. Srzentić, N. - Stajić, A. - Lazarević, Lj. (1994) , Krivično pravo, Opšti dio, "Savremena administracija", Beograd;
45. Srzentić, N. i dr. (1981) , Komentar Krivičnog zakona SRS, "Savremena administracija", Beograd;
46. Stojanović, Z. (2000) , Krivično pravo, Opšti dio, "Službeni glasnik", Beograd;
47. Stojanović, Z - Perić, O. (1999) , Krivično pravo, Posebni dio, "Službeni glasnik", Beograd;
48. Tomković, B. (1998) , Krivično pravo, Posebni dio, "Grafos", Podgorica;
49. Tahović, J. (1961) , Krivično pravo, Opšti dio, "Savremena administracija", Beograd;
50. Tahović, J. (1955) , Krivično pravo, Posebni dio, "Naučna knjiga", Beograd;
51. Tomaševski, K. (1983) , Izazov terorizma, Arandjelovac;
52. Tomaševski, K. (1980) , Probemi terorizma pred Organizacijom Ujedinjenih Nacija, "Arhiv za pravne i društvene nauke", Beograd (1-2) ;
53. Vasilijević, V. (1973) , Nova međunarodna krivična djela u jugoslovenskom krivičnom zakonodavstvu, "Anali Pravnog fakulteta u Beogradu", Beograd, (2) ;
54. Vasilijević, V. (1973) , Pokušaj određivanja terorizma kao međunarodnog zločina, JRKKP, Beograd;
55. Vasilijević, V. (1980) , Elementi krivičnopravne zaštite od terorizma, "Arhiv za pravne i društvene nauke", Beograd, (1-2) ;
56. Vučinić, M. (1972) , Odgovornost za akte međunarodnog terorizma, "Međunarodna politika", Beograd, (536-537) ;
57. Warlaw, G. (1982) , Political Terrorism, Cambridge University Press;
58. Zlatarić, B. (1974) , Otmice aviona, Zagreb;
59. Zlatarić, B. (1966) , Tokijska konvencija o krivičnim djelima u avionima, "Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu", Zagreb, (3-4) ;
60. Živanović, T. (1935) , Osnovi krivičnog prava, Opšti dio, knjiga druga, Beograd;

61. Živanović, T. (1937) , Osnovi krivičnog prava, Opšti dio, knjiga druga, Beograd;
62. Živanović, T. (1930) , Osnovni problemi krivičnog prava, Beograd.